

UNA MODALITAT SINTÀCTICA DE LA PROSA CATALANA DEL SEGLE XV*

Nic STOLP

1. Es tracta de la construcció verbal *haver / ésser + participi passat* (= *haver fet / ésser vengut*) que apareix en textos del segle xv, en oracions subordinades temporals al costat de les oracions temporals introduïdes per *quan / com / con + hac / hagué / hagren / hagueren* i *fou / foren + participi passat* (*quan hac fet / quan fou vengut*,¹ etc.) i *aprés que + hac / fou + participi passat* (*aprés que hac fet / fou vengut*), tan característiques de la sintaxi medieval catalana, i que com aquestes expressa una acció de passat immediatament anterior a la del verb de la clàusula principal.² Té, a més, el mateix sentit i la mateixa funció que la construcció *havent / essent + participi passat* (*havent fet / essent vengut*)

* Expresso el meu pregon agraïment envers el Professor Joseph Gulsoy pels seus valuosos consells i suggeriments. Li dedico amb gran plaer aquest estudi.

1. Recordem que *quan* (< QUANDO) i *com* (QUOMODO) amb el sentit 'en el moment en què', 'en l'època en què', eren conjuncions més usades en les oracions subordinades temporals. *Quan* (grafiat de vegades *can*) solia aparèixer en la variant *quant*, que era el producte d'una confusió amb el parònim *quant* (QUANTUM) (Coromines, *DECat*, VI, 894-895).

2. Les dues conjuncions *quan / com* i *aprés que* solien usar-se en les oracions de pretèrit i pretèrit anterior. Notem alguns exemples comuns a totes aquestes quatre *Cròniques* (ed. Soldevila):

a) *quan / com* + pretèrit:

E, *quan* los missatgers de l'Emperador oïren aquestes paraules, ... (p. 4a); E *quan* los missatgers de l'Emperador enteseren la llur voluntat... (p. 4b); E, *quan* venc aenant... (p. 4b) [exemples de la *Crònica* de Jaume I]

b) *quan / com* + pretèrit anterior:

...*quan* lo bon comte de Barcelona *hac conquesta* tota la forts terra de Catalunya..., e *n'hac gitats e morts* tots los sarraïns... (p. 405b); *Quan* lo bisbe de Saragossa *hac parlat*, ... (p. 406b); E *quan* lo rei *hac hait* son consell d'anar sobre Fraga, ... (p. 406b) [*Crònica* de Desclot]

c) *aprés que* + pretèrit anterior

E *aprés que hac presa* la Ciutat, ... (p. 673b); E *aprés que* la dita ciutat de València *hac presa*, ... (p. 674a); *Aprés que hac mullerats* aquests dos fills seus, ... (p. 676b) [Muntaner] *Aprés que hac estat* dins la dita vila set dies, ... (p. 1012b); ...e ell, així com a lleó e a bon cavaller, *aprés que hac trencada* una llança que portava, ... (p. 1014a); E *aprés que* la batalla *fon feita*, ... (p. 1014a) [Pere III] Es tracta d'exemples exclusius de les *Cròniques* de Muntaner i Pere III (7 i 22, respectivament); a Desclot trobem la variant: *Enaprés*, p. 581b i a Pere III: *pu(i)s*, p. 1118b, 1123a i 1140b.

La construcció amb el pretèrit anterior és la característica més vistosa de la literatura catalana medieval i que veiem en gran quantitat a les *Cròniques*: a la de Jaume I: 169, Desclot: 470, Muntaner: 668, i,

que també fa la seva aparició en català en el segle xv i, de fet, alterna amb *haver fet / ésser vengut* en bon nombre de textos.

La construcció *haver fet / ésser vengut* era una innovació de la sintaxi catalana que els medievalistes no van saber identificar³ i que fou considerada per ells una errada per *havent fet / essent vengut* o simplement un recurs estilístic. Aquest fet ha motivat el present plantejament.

1.1 A continuació mirarem la presència de les tres construccions en tres textos:

- A. *quan / com hac (hagué) fet, fou vengut, après que hac (hagué) fet / fou vengut*
- B. *haver fet / ésser vengut*
- C. *havent fet / essent vengut*

a) *Recort* de Gabriel Turell (text de 1476), editat per Enric Bagué i publicat a la prestigiosa col·lecció «Els Nostres Clàssics» (Barcelona, 1950):

A. *Quant foren ajustats, lo rey los proposà que...* (p. 71); *Com los castells foren acabats de fer, lexaren les mullers e fills...* (p. 81); *Aprés que.l rey Luýs de França hagué conquistat la terra del principat de Cathalunya, lo dit rey se aturà per a ssi...* (p. 100); *E quant fon tornat de la batalla de Alamanya, passà per Prohença,...* (p. 117); *E com lo dit comte hagué presa la ciutat, seguint la conquesta...* (p. 118); *Com lo comte hagué sabuda aquesta nova, ajustà tots los barons...* (p. 118); *Aprés que fon coronat, pres altra muller,...* (p. 171).

N'hi ha 25 casos, d'aquesta construcció.

B. *Haver guanyat* aquells, intitulà's duc de Portugal (p. 60); *Lo dit cavaller, haver conquistat les dites terres, se intitulà comte de Aragó,...* (p. 61); *Haver fetes* les dites coses, comanà la dita sa filla als aragonesos,.... (p. 72); *Haver dites* aquestes paraules, la coloma se posà en lo muscle de Maffumet... (p. 79); *E lo dit comte de Flandes, haver tramesa* la filla, partí per al rey de França,.... (p. 104); *Haver-lo mort*, lo comte En Ramon Berenguer desheretà En Guillem Ramon de Moncada... (p. 126); *Ésser eletes* les .VIII. persones, los fon assignat loc... (p. 198).

N'hi ha 12 casos de *haver + participi passat* i 1 de *ésser + participi passat* (a partir d'ara part. p.).

C. *Essent streta* la ciutat de Narbona per ll lo emperador Karles Maynes, ans que.s retés... (p. 87-88); [...] e *havent-los perdut*, se'n tornà en França,.... (p. 98); Los sicilians,

Pere III: 79, en algunes ocasions dues o tres vegades en un mateix paràgraf (també cal tenir en compte la quantitat de pàgines que ocupen aquestes cròniques en l'ed. Soldevila: 187, 182, 276 i 156, respectivament).

3. No hi ha referència a la modalitat en qüestió a les obres lingüístiques d'Anfós Par, *Sintaxi catalana segons els escrits en prosa de Bernat Metge (1398)* i «*Curial e Güelfa*». *Notes lingüístiques y d'estil*, ço que no és d'estranyar, puix que en aquestes obres no n'hi va trobar; Francesc de B. Moll tampoc no s'hi refereix en la part de *Sintaxis* de la *Gramàtica històrica catalana* i no s'ha notat en l'edició catalana; cap esment tampoc a: *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica* de Manuel Pérez Saldanya. Curiosament Agustí Alcoberro, a l'apartat *Llengua i estil* (p. 110-112) del vol. I de la seva edició de les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell, no comenta aquesta peculiaritat sintàctica.

havent oït los embaxadors, daren compliment a les coses... (p. 152); E *essent jurat*, començà cavalcar... (p. 152); *Havent dat* compliment a la coronació e matrimoni, tornà en Catalunya... (p. 171); *Essent mort* lo pare, pres per muller la filla ll del rey de Portugal, ... p. 172/173).

N'hi ha 3 casos de *havent + part. p.* i 9 casos de *essent + part. p.* Interessa l'alternança *haver i havent*: *Havent dat* compliment a la coronació... (p. 171), i, *Haver dat* compliment en les dites coses,... (p. 175).

Notem el comentari d'Enric Bagué sobre la construcció B: «...la freqüència de frases curtes i tallades, començant sovint amb una forma verbal, recurs conscient en el qual l'autor de vegades reïx i d'altres fracassa: l'ús freqüent, en començament de paràgraf, de l'infinitiu en lloc del gerundi en les oracions subordinades temporals, p. ex., «Haver fetes aquestes coses», en lloc d' «Havent fetes aquestes coses» (p. 28-29).

Segons Bagué, doncs, escriure amb l'infinitiu (*haver fetes*) en lloc del gerundi (*havent fetes*) era un recurs estilístic fracassat.

b) *Crònica del regnat de Joan I* (text de 1420?), editada per F.-P. Verrié i publicada com a nadala per l'Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1950.

Aquest text és molt breu (de 8 planes). Hi manquen testimonis de les construccions A i C. De B, *haver / ésser + part. p.*, tenim els exemples següents:

E axí malalt com era, *ésser-se fet portar*, [...] en la ciutat de Barchinona (p. 15); E axí *haver-los robats e mal tractats*, los mal faytors se penediren de la error... (p. 16); E los dits cavallers, *ésser junts*, tot lo dit regne e los barons d'aquell los faeren bon aculliment... (p. 18); ...e, *ésser exit* lo dit Artal d'aquella, al dit duch foren ubertes les portes (p. 19); E, *ésser de Mallorques tornat*, hac a venir a supplici de manlevar a mogubells... (p. 21).

Verrié troba necessari d'aclarir que en la frase «E així malalt com era, *ésser-se fet portar*» *ésser* equival a *essent*, i afegeix: «L'ús de l'infinitiu en lloc del gerundi sembla haver estat una forma estilística (la cursiva és meva) freqüent a mitjans del segle xv. El nostre anònim hi recorre. Turell l'utilitza sovint» (p. 15, n. 2).

Ara bé, més endavant veurem que es tractava d'un tret sintàctic ben usual en tota la quinzena centúria.

c) La *Història de Jacob Xalabín* (probablement del segon quart del segle xv), editada per Arseni Pacheco i publicada en la col·lecció d'«Els Nostres Clàssics» (Barcelona, 1964).

A. E *con molt se fon combatut*, esmaginà que... (p. 74); E *com hagneren cavalcat* I tros fora los ll murs de la ciutat, sí acordaren que... (p. 81-82); E *après que la ach acompanyada*, sí li comenssà a parlar... (p. 113); E *quant hagneren descavalcat*, lo senyor de Satalia dix... (p. 114); Hon, *con Hocman hac stat* una bona stona, [...], ell sí dix a un missatge:... (p. 121); E *com la festa fou passada*, ells meteren los frens a lurs cavalls,... (p. 131).

En total: 23 casos.

B. E lo dit Jacob Xalabín, *haver cridat* son companyó Alí Baxà, sí li dix... (p. 55); E *haver ordonades* Lätzer totes ses gents..., l'Amorat ho sabé... (p. 142).

C. E *havent deliberat* Jacob Xalabín ab son companyó Alí Baxà, [...], sí prengueren dos bons pelafrens,... (p. 81); E, *havent fet* lo foch la dona, aquests s'i posaren de prop, ... (p. 84).

Arseni Pacheco, referint-se a la construcció *haver + part. p.*, remarca que aquest ús no seria un tret lingüístic ni estilístic, «sinó simplement producte de la incorporació indeguda —o d'un intent d'incorporació— d'una variant de tempteig posada en un manuscrit antígraf ...» (p. 44).

1.2 El fet que Josep M. de Casacuberta, director de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» de l'Editorial Barcino i eminent medievalista, hagués aprovat les observacions d'Enric Bagué i d'Arseni Pacheco indica que ell també creia que la construcció *haver fet / ésser vengut* hauria de ser un tret estilístic o una errada per *havent fet / essent vengut*.

Igualment el benemèrit Pere Bohigas, editor de la col·lecció «Biblioteca Catalana d'Obres Antiques», hauria de tenir la mateixa opinió, atès que en reproduir uns fragments del Ms. 352 (de la segona meitat del segle xv) en el seu llibre *Sobre manuscrits i biblioteques* (1985) corregeix en dos exemples de *haver + participi passat*: «E *hauer-lo jaquit* penjat» i «*Hauer*, donchs, *fet* Jason...» (p. 169, n. 18 i p. 173, n. 34), posant-hi: *havent*.

Així no ens sorprèn que Martí de Riquer en la seva edició (1960) de *Història de Carles Maynes e de Rotllà* de Turpí (text de la primera meitat del segle xv), publicada en la «Biblioteca Catalana d'Obres Antiques», alterés el passatge: «Aprés assò demont dit, *ésser* tots *armats*, la una part e l'altre vengueren en lo camp de la batalla» com «Aprés assò demont dit *ésser*, tots *armats*, la una part e l'altre vengueren...», deixant-ne el significat malmès del tot (p. 68). Al mateix text trobem un altre exemple a la p. 120:... *ésser celebrats* per ells l'ofici dels defonts e vigílies e mices...

2. A continuació presento un inventari dels testimonis de *haver / ésser + part. p.*, posant les obres citades en ordre cronològic. Dono només alguns exemples dels textos *g, j* i *n*, esmentant-ne el nombre no reproduït.

a) *El cavaller i l'alcavota* (1410)

E dix star en veritat que ell depositant, *haver dada* ayga a les mules..., veé la dita dona ... (p. 175)

b) *Memòries historials de Catalunya* (1418)

Hont lo dit comte Julià, *haver sabut* asò, tractà ab Boalí, rey... (p. 23); E .I. cavaler, servidor de lla dita regina, *aver entès* açò, dix ... (p. 31); E lo dit rey, *haver hoÿt* l'escuder, tantost hac la intenció... (p. 48)

c) *Crònica del regnat de Joan I* (c. 1420), 5 exemples, vegeu supra 1.1b

d) *Crònica del regnat de Martí I* (c. 1420)

Aprés, *ésser vengut* en la terra, la gent d'aquella pensant que ... (p. 21)

e) *Crònica de Ferran I* (c. 1420)

Los quals elegits e ésser enclosos en lo castell de Casp, [...], fon pronunciat e declarat... (p. 46); E ésser entrat, celebrà Corts particulars a aquell regne,... (p. 46)

f) *Apèndix* a la *Crònica* de Pere III del ms. C (entre 1385 i 1425) ...e, essent lo dit Artal en la ciutat de Messina e *haver lleixada* la dita infanta de Sicília... (p. 1157b de l'ed. Soldevila); [...], e, après un temps *haver sorgit* davant Tarragona, la ciutat de Barcelona cremà-li les naus (p. 1157b)

g) *Crònica universal de 1425* (3 de desembre de 1425)

E, *aver creats* los àngels, sí.n féu .I. pus bell... (f. 1v); E ells, *aver hojït açò*, desllibera- ren, ... (f. 2v); E, *aver fet açò*, prengueran [lur] sor, ... (f. 27); E lo rey, *haver oït açò*, tentost menà que ... (f. 32v); E Putrifar, *aver apparellat* son palau, dix-ly: ... (f. 33v); E, *haver estat* un poch, sí.s levà mans e cara ... (f. 35v)

N'hi ha 32 exemples més (vegeu a més l'apartat 4)

h) *Decameron*, traducció catalana (5 d'abril de 1429)

E *eser* tots *aparellats* feren venir la dona ... (p. 80) [adaptació de: ... *li quali invitati ad una grandissima festa da lui apparecchiata eran venuti, fece venire la donna* ... ed. Quaglio, p. 116]; ..., e *haver-lo-s'o* ell dit, aquests començaren entre ells *haver consell*, ... (p. 303) [trad. de: *avendol detto*, p. 453]; E *haver begut* digueren los jovens: ... (p. 454) [trad. de: *avendo bevuto*, p. 684]

i) *Història de Jacob Xalabín* (1425-1450); 2 testimonis, vegeu supra l'apartat 1.1c

j) Pere Tomich: *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona* (10 de novembre de 1438)

E après, *haver haguda* dita ciutat, Július Cèsar ... asetjà la ciutat de Modo que vuy és dita Gerona, ... (p. 23b); ...e los aragonesos, *aver obtenguda* la dita gràcia, se'n menaren lo dit Ramiro e feren-lo rey ... (p. 33a); ...e, *ésser acabada* la missa, ...anaren tots a men- jar... (p. 40b); ..., e Rotlan, *haver acordat* de haver la dita ciutat e estant aquí, tramès a l'emperador Carles lo delme de tot quant havia pres,... (p. 42a); De què lo emperador, *haver oïdes* les paraules que.l comte de Flandres li havia dites ..., respòs... (p. 43b)

En total n'hi ha 30 testimonis.

k) Gabriel Turell, *Recort* (1476); 12 exemples, vegeu l'apartat 1.1a

l) *Epistolari del Renaixement*, vol. 1 (carta del prevere Jaume Navarro a Mario de'Pazzi, 16 de juny de 1478):..., e donant-li los dos llibres que vostra reverència m'aco- manà li donàs a ella, *haver oït* la diligència vostra bona en la preparació del fer de l'estudi, quasi aginollà's... (p. 99); ..., car ella *haver pensat* en les paraules que jo li diguí ..., diu- me semblants paraules: ... (p. 99) (carta d'Alexandre VI al seu fill Joan de Borja, duc de Gandia, 30 de novembre de 1493); ..., e *ésser-hi estada* qualque suspició de pesta, nós nos partim de Viterbo, ... (p. 38) Vol. 2 (carta d'Estefania de Requesens a la seva mare Hipò- lita de Liori, comtessa de Palamós, 25 de febrer de 1535): ... i, après, *ser-se detengut* don Jeroni Pardo en lo camí més del que ens diu ací; ... (p. 58)

m) Pere Miquel Carbonell: *De exequiis, sepultura et infirmitate Joanni Secundi* (1478-1479)... e, *haver sopat* lo dit senyor rey, se més en lo seu lit real... (p. 150); E, *ésser junct* lo dit senyor rey ll en lo bosch, trobà los munteros, los quals li digueren... (p. 150-151); ... lo dit senyor rey ab lo polzo de la sua mà dreta faea lo senyal de la creu e aquell reverentment besava en tant que, *haver fet* ell aquest senyal de la creu e besat per moltes vegades, defallint-li la virtud... (p. 170)

n) Pere Miquel Carbonell: *Chròniques de Espanya* (3 de febrer de 1495 - 26 de març de 1513)... yo *ésser-me posat* en tal treball e *haver començat* de escriure ab veritat... (p. 172); E après *haver sabut* lo rey Teodorich de Itàlia les noves de la batalla..., tramès un seu fill e un comte... (p. 200); ...y *ésser* los chrestians *ajustats* en les dites muntanyes, [...], levaren lur rey e senyor un gran baró... (p. 221); E com lo emperador, qui allí era vengut, viu no *ésser-hi vengut* sinó hu, dix al comte de Barcelona: ... (p. 7); ..., he trobat *ésser estat* primer dels altres comptes... un noble e virtuós baró appellat don Bernat, ... (p. 13); E *ésser-se'n tornat* lo rey En Jacme en Catalunya, e *haver reg[n]at* en aquesta vida per .LXIII. anys, e *haver viscut* .LXXXII. anys, ... (p. 103)

Els tres primers exemples són del primer vol. de l'ed. Alcoberro, els següents del segon vol.; en total n'hi ha 58 casos de *haver / ésser + part. p.* (37 de *haver* i 21 de *ésser*); només 3 casos de *havent + part. p.* i 2 de *essent + part. p.*⁴

o) Pere Miquel Carbonell: *Sententia* (còpia d'una sentència de la Santa Inquisició, 23 de març de 1496)... e ella confessant e les altres sobredites, *haver oïdes* dites paraules, se'n reýan (p. 100)

p) Afegeixo alguns casos més d'aquesta construcció sintàctica de datació més vaga, segons l'editor, de la primera meitat del segle xv:

Jaume de Voràgine: *Llegenda àuria*:

E encare portave lenya, e cullia les cols, e apparallave de menjar als frares, e... *ésser apparallades* belles e netes, les portave als frares, ... (p. 761) [en aquest cas els primers punts suspensius són de l'editor]; E, *ésser ell despertat*, ell se trobà curat (p. 786)

3. És ben evident que la modalitat sintàctica *haver fet / ésser vengut* va tenir una presència ben notable en la prosa catalana del segle xv. És significatiu el que se'n serví sovint un escriptor tan curós com Pere Miquel Carbonell, arxiver de la Corona d'Aragó i el presumpte autor del tractat normatiu de les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*. I l'ús d'aquest tret en l'*Epistolari del Renaixement* és senyal que també havia tingut arrelament en els cercles aristocràtics.

Aquesta construcció, pel que sé, sembla ésser exclusiva de la prosa catalana i en català era una innovació, com ja hem dit. La documentació a mà suggereix que fou formada del participi passat absolut (amb l'anomenada funció ablativa), que tenia gran ús en català medieval i expressava el mateix sentit que les oracions temporals *quan / com* i *aprés que* + pretèrit i pretèrit anterior.

Heus ací uns quants exemples del participi passat absolut, de llargària variable, de la *Crònica* de Pere III:

E *fet* açò, anà-se'n en Aragó... (p. 1016b); E, *dit* açò, ell trapassà (ed. Pagès: *traspasà*) d'aquesta present vida (p. 1023a); *Sabuda* per nós la mort de nostre pare, lo rei N' Anfós,

4. D'aquests 58 en pertanyen 19 a la *Crònica menorquina* (inclosa per Carbonell i no reproduïda per Alcoberro), que figura als fs. 82v-86v de l'edició de 1547 (amb 14 de *haver* i 5 de *ésser*). A l'*Apèndix* (vegeu 2f), tampoc no publicat per Alcoberro, Carbonell hi substitueix dos casos de *essent + part. p.* per *ésser + part. p.* a l'ed. de 1547: ...esperant la resposta de la terra y *ésser tenguts* a noves sobre lo rescat los cònsols... (f. 200v); ... lo vezcomte de Rocabert[í] ... *ésser<a> aribat* en Çaragoça de Sicília, ... (f. 201v). Cf. ed. Pagès, p. 406 o ed. Soldevila p. 1157a i p. 1158a.

estiguem en acord si iríem a Barcelona... (p. 1023b); ..., e, *desbaratat*, llevà's del setge e morí a Perpenyà (p. 1038a); E nós, *llestes* les dites lletres e *oïda* la creença del dit mossèn Pere Ramon de Codolet, tenguem nostre Consell, ... (p. 1041a); E, finalment, *haüda* gran col·lació aquí de paraula e disputació sobre l'homenatge que els dits jurats nos devien fer e com devien dar paciència al nostre enantament e execució de justícia, e, com los dits jurats e prohòmens e juristes de Mallorques hagren clarament entès nostre dret e que ens eren tenguts a les dites coses, acordam-nos ab ells de la manera de l'homenatge... (p. 1052a); E nós, *reebudes* les dites lletres, e *llestes* aquelles, e *reebudes* les dites banderes, lloam e beneïm nostre senyor Déus de la gràcia e mercè que ens havia feta (p. 1117b)

El *Recort* de Gabriel Turell ens ofereix un bon exemple de l'alternança de la construcció *haver + part. p.* i fins i tot d'un dels tres casos de *havent + part. p.* amb el participi passat absolut:

Haver fetes..., p. 72 / *Fetes* les coses demunt dites, ... p. 89 i *Fetes* estes coses, ... p. 176; E *haver fet...*, p. 134 / *Fet* açò, ... p. 79, 89, 188, 200 i 204, E *fet* açò, ... 175; *Haver dites...*, p. 79 i E *haver dit...*, p. 142 / *Açò dit*, ... p. 191; *Haver hagudes...* p. 170 / ... e, *hagut* lo dit Remiro, ... p. 70 i *Hagué* après tot lo regne, e, *hagut*, ... p. 174. Alternen *havent oït...* p. 152 i..., *oït* lo missatge, ... p. 71 i..., *oïda* missa, ... p. 203.

4. La formació de la construcció *haver fet / essent vengut* reforçava el sentit expressat pel participi passat absolut *fet / vengut*, fent el verb perfectiu amb matís de passat immediat. Endemés, resultava de gran utilitat als autors de les cròniques redactades en el segle xv. Com a il·lustració serveixi d'exemple la *Crònica universal de 1425*. El compilador d'aquesta crònica (en aquest apartat abreujat CrUn), entre les diverses obres que resumeix rigorosament, utilitza les *Cròniques* de Bernat Desclot (Desc), Ramon Muntaner (Munt) i Pere III (PCerim).⁵ El que crida l'atenció és que l'autor anònim se serveix de la construcció *haver / ésser + part. p.*, o sigui B (absent del tot a les *Cròniques*), per reemplaçar la construcció A o d'altres solucions verbals en temps passat (pretèrit, pretèrit anterior) o en funció de passat (participi passat, gerundi). Li servia per a economitzar en l'acte de resumir els passatges llargs de les cròniques.

Altrament, ben mirat, hi havia factors que feien necessari servir-se de la nova construcció verbal. El cas és que la forma del pretèrit (*hac, hagué, sabé, devallà*, etc.) perdia la vitalitat davant les formes del perfet perifràstic (*va tenir, va saber, va dir*, etc.) amb el resultat que la construcció *hagué fet, hagué dit*, etc. sonava com a formes pertanyents a les generacions anteriors.

4.1 Heus-ne ací els exemples:

Desc: E *hagren* llur consell... E així tots s'acordaren a açò... e feeren-llur cartes segeglades e fermades de tots los hòmens... de Sicília... Los missatges s'aparellaren de l'anar a Alcoll, lla on lo rei d'Aragó era, e quan foren aparellats, meseren-se en dos llenys armats e anaren-se'n a Alcoll (p. 474a)

CrUn: Hon, *aver ten ll gut* lo conseyll, de part de tota la ylla trematéran dos lenys armats al rey En Pere al Coll (f. 98v-99);

5. Vegeu sobre aquesta crònica universal: Coll i Alentorn (1991: 351-352).

Desc: *Quan lo rei hac estat cinc jorns en la vila de Tràpena, e hac demanat del fet de la terra, ne de Carles on era ne on no, e sabé que Carles era entorn de la ciutat de Messina e que la tenia assetjada per terra e per mar, féu manament a En Ramon Marquet que...* (p. 478a-478b)

CrUn: E lo rey, estant en Tràpena .V. jorns e *aver sabut* tot lo estament de la ylla e con lo rey Carles tenia assetjada Masina, lo rey menà En Ramon Marquet que... (f. 99v);

Desc i Munt: *Quan lo rei hac estat tres jorns ab la reina e ab sos enfants en la ciutat de Messina, ...* (Desc, p. 492b) ... E sí apellà lo noble En Jacme Pere, fill seu, e dix-li: ... (Munt, p. 728b)

CrUn: E, *aver estats* .III. jorns, lo rey appellà son ffill l'infant En Jacme e dix-ly: ... (f. 102v);

Desc: ..., e el rei *davallà en terra* tan solament ab los tres cavallers e venc al castell; e les gents del castell conegueren lo rei... (p. 493b)

CrUn: E, *ésser axit* lo rey ab los .III. cavallers, tentost coneguèran lo rey, ... (f. 103);

Desc: *Quan les galees del rei d'Aragó hagren desconfites e preses les galees del rei Carles al port de Malta e foren tornats a Messina ab gran alegre e ab gran gasany, refrescaren* altra vegada de gents e de vianda, e puis partiren de Messina, ... (p. 505b)

CrUn: Aprés En Roger de Lúria, *aver refrescades* totes les galeas, pertí de Macina, ... (f. 107);

Desc: Per què, *quan hac cavalcat* per tot Geronès e per Empordà, ab cavallers e ab companyes de peu, [...], anà tant avant tro que fo a un lloc qui és assats prop de la vila que és en mig de Rosselló e ha nom Perpinyà, ... (p. 519a)

CrUn: E lo rey d'Aragó, *aver regonegut* tot Empurdà, anà-se'n a Pperpenyà, ... (f. 111);

PCerim: ..., e nós, *sabent açò*, trametem a misser Rodrigo Díez, vicicanceller nostre, a les Corts, per prorrogar aquelles tro en l'endemà; e tothom tornà-se'n a llurs posades, e, encontinent, fer-nos [ed. Pagès: fem-Nos] venir lo Justícia d'Aragó, ... (p. 1097b)

CrUn: E açò *aver sabut* lo rey, tra ll mès per lo justícia, ... (f. 131v-132);

PCerim: En un jorn *apartam-nos* en l'Alcubeta, [...], e així los començaren de llegir, així que hom de un en un los llegia, així los denegàvem, car tots eren fort desraonats, ... (p. 1098b)

CrUn: ...un jorn, *ésser appertats* de un en un, pesaven que no volien atorgar, ... (f. 132) [interpretació errònia de la CrUn: és el rei qui rebutja els capítols de la Unió aragonesa];

PCerim: E, *reebuda* la dita lletra, nós mostram aquella a nostre Consell, ... (p. 1126a)

CrUn: E lo rey d'Eragó, ll *aver rabuda* la letra, la mostrà al seu conseyll; ... (f. 141-141v);

PCerim: ..., contínuament *haviem* d'Aragó, [...], certs ardots, [...], mas nós, veents la cosa ésser verdadera, [...], partim de la dita vila de Perpenyà, ... (p. 1138b-1139a)

CrUn: E lo rey, *aver agut* sert ardit que era ver, partí de Perpenyà... (f. 144v);

PCerim: E lo dit rei, *sentint* que ell era deixellat, l'endemà, mentre que ens dinàvem, venc a nós sobre taula, e dix-nos: ... (p. 1045a)

CrUn: E lo rey de Malorchas, *aver agut sentiment* de açò, anà al rey, qui.s dinave, e dix-ly: ... (f. 128)

5. La documentació disponible suggereix que així com *haver / ésser + part. p.* s'hauria produït com a extensió del participi passat absolut (apartat 4), la construcció *havent / essent + part. p.* s'hauria format com a extensió del gerundi que s'empra sovint amb el valor de les oracions temporals *quan / com + hac / fou + part. p.* en les *Grans Cròniques*. Vegeu els exemples següents, presos de la *Crònica* de Pere III:

..., lo senyor infant, reebut a reverència de Déu l'ofici de la cendra, e *sabent* clarament que els enemics venien..., ordenà que... (p. 1013a); E, *oïnt* aquestes paraules, lo senyor rei, nostre pare, dix a la reina: ... (p. 1020b); E, *estant* nós en València, *veents* que el pasatge que el dit rei de Marrocs entenia a fer en Espanya era a nós molt perillós, haüt sobre açò nostre Consell, trametem al rei de Castella... (p. 1033a); E nós, *sabents* que ell devia venir ab quatre galees que feia armar, *volents* que ell no ens trobàs sense armada, e *pensants* que, lladoncs, tan prestament nós no podíem haver galees armades..., fem aparellar en Barcelona dos bons llenys armats, ... (p. 1042b); Per la qual relació, nós, moguts de la gran tració que el dit jutge nos havia feta per raó de la dita rebel·lió e *esguardants* que tota la illa estava en perdicció, [...], acordam de passar personalment a la dita illa, ... (p. 1119b).

La construcció C (*havent / essent + part. p.*) expressa una acció de passat immediat amb matís de simultaneïtat, a diferència de la construcció B (*haver / ésser + part. p.*) que té el passat immediat perfectiu, matís que sens dubte n'explica l'acceptació general durant el segle xv.

6. Ja hem notat que (apartat 1.1) la construcció C (*havent / essent + part. p.*) alterna amb la construcció B (*haver / ésser + part. p.*) en una sèrie de textos com ara el *Recort* de Gabriel Turell (1476) i *Història de Jacob Xalabín* (1425-1450). L'alternança és notable sobretot en el text de Pere Tomich, *Històries e conquestes* (1438): hi trobem en total 61 casos de la construcció C (*havent / essent + part. p.*) i 30 de B (*haver / ésser + part. p.*). Heus-ne ací una mostra:

haver acabades (p. 16b) / *havent acabades* (p. 38a); *haver haguda* (p. 23b) / *havent haguda* (p. 23b); *aver feta* (p. 86b) / *havent feta* (p. 29a); *haver oïdes* (p. 43b) / *havent oïdes* (p. 34b); *haver presa* (p. 118a) / *havent presa* (p. 97b); *haver dat compliment* (p. 101a, 116a) / *havent donat compliment* (p. 104b, 105a), etc. Afegim que la construcció A hi apareix també ben sovint: en compto 126 casos.

La presència de la construcció C (*havent + essent + part. p.*) és especialment abundant en el *Decameron* català (text de 1429). El cas és que Boccaccio havia fet gran ús de la construcció *avendo / essendo + part. p.* en el text original de 1349-1353: compto 294 casos d'*avendo* i 126 d'*essendo*. Tot indica que aquesta construcció havia tingut gran arrelament en la sintaxi italiana del segle xiv. Així no és sorprenent que el traductor anònim prefereixi la forma originària del *Decameron* per a la versió catalana. Hi trobem 126 casos de (*h*)*avent + part. p.* i 10 d'*essent + part. p.* enfront de només 3 d'*haver / ésser + part. p.* com vam notar (supra apartat 2 h).

7. En els textos estudiats fins ara hem observat una vacil·lació constant entre l'ús de B i C amb una presència notable de B (180 de B i 92 de C). A la segona meitat del segle xv C es va imposant i B acabarà per desaparèixer. Les darreres manifestacions d'aquesta

modalitat semblen ésser les de la *Crònica* de Carbonell, ja a començaments del segle XVI (fou escrita entre 1495 i 1513) i algun cas escadusser a l'*Epistolari del Renaixement*, vol. 2 (veg. 21, p. 365, carta de l'any 1535), i, tres, pel que sembla de l'humanista Martí Ivarra, que va preparar la *Crònica* de Tomich per a l'edició de 1534 (veg. Carbonell, ed. Alcoberro, vol. I, p. 41) i que la va continuar fins a l'any 1516 (mort de Ferran II): *haver jurat* (p. 137b); *ésser jurats* (p. 139b) i *ésser festejats* (143a).

D'altra banda és cert que B és absent als escriptors clàssics del segle XV com ara: Sor Isabel de Villena, el *Curial e Güelfa*, Joan Roís de Corella i Joanot Martorell i Martí Joan de Galba.

Malgrat que C guanya terreny durant aquest període, escasseja encara als autors clàssics: al *Curial e Güelfa*: 13 casos de *havent + part. p.*; al *Tirant*: 27 casos de *havent + part. p.* i 3 de *essent + part. p.*, i, 44 de *havent + part. p.* i 17 de *essent + part. p.* a la *Vita Christi*. (a la *Crònica* de Carbonell només 3 de *havent + part. p.* i 2 de *essent + part. p.*).

La construcció C (*havent / essent + part. p.*) al segle següent estarà ben arrelada i és la que ha prevalgut en català modern i ha esdevingut la forma romànica general.

Que consti, però, després de tot el que hem exposat, que la tradicional construcció A (*quan / com + pretèrit anterior*), tan característica de la prosa dels segles XIII i XIV, no cau en absolut en desús, sinó que se la segueix emprant, com podem comprovar en els autors cultes suara estudiats que la mantenen normalment: un sol cas a Joan Roís de Corella, 56 casos al *Curial e Güelfa*, 349 al *Tirant* i 39 a la *Vita Christi*.

OBRES CONSULTADES

- BOCCACCIO, Giovanni: *Decameron*. Introd., commenti e note a cura di Antonio Enzo QUAGLIO. Milano: Garzanti, 1974. 2 vol. (I grandi libri, 69 i 70).
- BOCCACI, Johan. *Decameron. Traducció catalana, publ. segons l'únic manuscrit conegut (1429) per J[au]me MASSÓ TORRENTS*. New York: The Hispanic Society of America, 1974. (Biblioteca Hispanica).
- BOHIGAS, Pere (1985): *Sobre manuscrits i biblioteques*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes; Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Textos i estudis de cultura catalana, 10).
- CARBONELL, Pedro Miguel: *Opúsculos inéditos, ilustrados y precedidos de su biografía documentada por Manuel DE BOFARULL Y DE SARTORIO*. Barcelona: Archivo de la Corona de Aragón, 1864-1865. 2 vol. (Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, 27 i 28).
- CARBONELL, Pere Miquel: *Chroniques de Espanya que tracta dels nobles e invictíssims reys dels gots y gestes de aquells y dels comtes de Barcelona e reys de Aragó*. Novaament imprimida. Barcelona: Carles Amorós, 1547.
- , *Cròniques d'Espanya*. Ed. crítica d'Agustí ALCOBERRO. Barcelona: Editorial Barcino, 1997. 2 vol. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció B, 16 i 17).
- Chronique catalane de Pierre IV de Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou del*

- Punyalet. Éditée par Amédée PAGÈS. Toulouse; Paris: Édouard Privat; Henri Dider, 1942. (Collection Bibliothèque Méridionale, 2e série, T. XXXI).
- COLL I ALENTORN, Miquel (1991): *Historiografia*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes; Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Textos i estudis de cultura catalana, 21).
- Crònica general de Pere III dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya*. Transcripció, prefaci i notes per Amadeu-J[esús] SOBERANAS LLEÓ. Barcelona: Alpha, 1961.
- Crònica del regnat de Joan I*. Transcripció, introd. i notes de F[rederic]-P[au] VERRIÉ. Barcelona, 1950.
- Crònica del regnat de Martí I*. Transcripció, introd. i notes de F[rederic]-P[au] VERRIÉ. Barcelona, 1951.
- Crònica universal de 1425*. Ms. 82 de la Biblioteca Universitària de Barcelona.
- Curial e Güelfa*. A cura de R[amon] ARAMON I SERRA. Barcelona: Editorial Barcino, 1930-1933. 3 vol. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció A, 30, 35-36 i 39-40).
- DCVB = ALCOVER I SUREDA, Antoni Maria / Francesc de B[orja] MOLL (1926-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Amb la col·laboració de Manuel SANCHIS GUARNER i Anna MOLL MARQUÈS. Palma de Mallorca: Editorial Moll. 10 vol.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Amb la col·laboració de Joseph GULSOY i Max CAHNER. Barcelona: Curial Edicions Catalanes; Caixa de Pensions «La Caixa». 9 vol.
- DESCLOT, Bernat: *Crònica*. A cura de M[iquel] COLL I ALENTORN. Barcelona: Editorial Barcino, 1949-1951. 5 vol. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció A, 62-64, 66, 69-70).
- Epistolari del Renaixement*. A cura de Max CAHNER. València: Albatros Edicions, 1977-1978. 2 vol. (Clàssics Albatros, 5 i 6).
- ESCARTÍ, Vicent Josep (1993): «El Ms. 212 de la B.U.V. i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I». *Caplletra*. Núm. 15. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Institut de Filologia Valenciana, p. 31-48.
- Història de Carles Maynes e de Rotllà. Traducció catalana del segle xv*. Introd., text i notes per Martí DE RIQUER. Barcelona: [Grup editor de la «Biblioteca catalana d'obres antigues»], 1960.
- Història de Jacob Xalabín*. A cura d'Arseni PACHECO. Barcelona: Editorial Barcino, 1964. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció A, 93).
- Jaume I. *Crònica*. Text per Josep M[aria] DE CASACUBERTA. Traducció per E. B. [= Editorial Barcino = Josep M[aria] de Casacuberta]. Barcelona: Editorial Barcino, 1926-1962. 9 vol. (Col·lecció popular Barcino, 12, 15, 21, 185, 186, 196, 197, 199 i 200).
- Llibre dels fets del rei En Jaume*. A cura de Jordi BRUGUERA. Barcelona: Editorial Barcino, 1991. 2 vol. (Col·lecció B, 10 i 11).
- MARTORELL, Joanot / DE GALBA, Martí Joan. *Tirant lo Blanc*. Tria del text, introd., notes i glossari de J[osep] M[aria] CAPDEVILA I DE BALANZÓ. Barcelona: Editorial Barcino, 1926-1929. 5 vol. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció A, 2, 4-5, 11-12, 15-16 i 25-26).
- , *Tirant lo Blanc*. Pròleg i text de Martí DE RIQUER. Barcelona: Editorial Seix Barral, S. A, 1969. 2 vol. (Biblioteca breve de bolsillo, 50 i 51).

- Memòries historials de Catalunya*. Ms. 2639 de la Biblioteca Nacional de Madrid.
- METGE, Bernat: *Obres completes i selecció de lletres reials per ell redactades*. A cura Martí DE RIQUER. Barcelona: Editorial Selecta, 1950. (Biblioteca Selecta, 69).
- MOLL, Francisco de B[orja] (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Editorial Gredos. (Biblioteca Romànica Hispànica, III.- Manuales, 5).
- MOLL, Francesc de B[orja] (1991): *Gramàtica històrica catalana*. Edició catalana, corregida i anotada per Joaquim MARTÍ I MESTRE amb la col·laboració de Jesús JIMÉNEZ. València: Universitat de València. (Col·lecció Biblioteca Lingüística Catalana).
- MUNTANER, Ramon: *Crònica*. Text i notes per E. B. [= Editorial Barcino = Josep M[aria] de Casacuberta]. Barcelona: Editorial Barcino, 1927-1951. 9 vol. (Col·lecció popular Barcino, 19 i 141-147).
- NADAL [I FARRERAS], Josep M[aria] / PRATS [I DOMINGO], Modest (1982-1996): *Història de la llengua catalana*. 1, *Dels orígens fins al segle xv*. 2, *El segle xv*. [Barcelona]: Edicions 62. 2 vol. (Col·lecció d'estudis i documents, 33-34).
- PAR, Anfós (1928): «*Curial e Güelfa*». *Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona: Biblioteca Balmes. (Biblioteca Lingüística de l'Oficina Romànica, 1).
- (1923): *Sintaxi catalana segons els escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle (Saale): Verlag von Max Niemeyer. (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, H. 66).
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València. (Col·lecció Biblioteca Lingüística Catalana, 22).
- Quatre Grans Cròniques, Les. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*. Revisió de text, pròlegs i notes per Ferran SOLDEVILA. Barcelona: Editorial Selecta, 1971. (Biblioteca Perenne, 26).
- RIERA I SANS, Jaume (1973): *El cavaller i l'alcovota. Un procés medieval*. Barcelona: Club Editor.
- ROÍS DE CORELLA, Joan. *Obra profana*. [Estudi preliminar de Jordi CARBONELL]. València: Eliseu Climent, 1983. (Sèrie La unitat, 74).
- TOMICH, Pere: *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*. Índices por Juan SÁENZ RICO. Reimpresión facsímil de la de [Barcelona: Carles Ambrós], 1534. València, 1970. (Textos medievales, 29).
- TURELL, Gabriel: *Recort*. A cura d'Enric BAGUÉ. Barcelona: Editorial Barcino, 1950. («Els Nostres Clàssics», Col·lecció A, 67).
- VILLENA, Isabel de: *Llibre anomenat Vita Christi, compost per Sor Isabel de Villena, abadesa de la Trinitat de València*, ara novament publicat segons l'edició de l'any 1497 per R[amon] MIQUEL I PLANAS. Barcelona, 1916. 3 vol. (Biblioteca Catalana).
- VORÀGINE, Jaume de: *Llegenda àuria*. A cura de Nolasca REBULL. Olot, 1976.